

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.511
DOI

Л. П. Василенко
orcid.org/0000-0001-8333-8573
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету

С. Є. Весельський
orcid.org/0000-0002-7518-4575
магістрант I курсу факультету права,
публічного управління та національної безпеки
Поліського національного університету

ЗВ'ЯЗОК ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УНАСЛІДОК ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ПРАВОМІРНИМИ ДІЯМИ З ЮРИДИЧНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Однією з головних підстав притягнення до юридичної відповідальності є ситуація, коли суб'єкти права не виконують покладені на них обов'язки і при цьому своїми діями порушують суб'єктивні права інших осіб. Однак виникає питання: чи варто говорити про залучення особи до відповідальності в разі, коли його поведінка з погляду закону правомірною і соціально корисною, але разом із тим призвела до заподіяння шкоди? Для отримання відповіді на поставлене запитання і розкриття юридичної природи зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями необхідно передусім звернутися до дослідження зв'язку зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями з юридичною відповідальністю.

Питаннями деліктної відповідальності внаслідок заподіяння шкоди правомірними діями займалися дослідники проблем правового регулювання деліктних зобов'язань у всі часи. Дослідження протиправності та зв'язку зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями з юридичною відповідальністю зустрічаються у працях А.С. Шевченко, Г.Ф. Шершеневича, Й.О. Покровського, О.С. Іоффе, Г.К. Матвеева, В.Т. Смирнова, А.О. Собчака, Д.В. Бобрової, С.Д. Гринько, І.С. Канзафарової, Є.О. Харитонові, Н.С. Кузнецової та у багаточисленних інших працях як дореволюційних та радянських, так і вітчизняних науковців.

Потрібно зазначити, що найбільшого поширення набули два підходи до розуміння юридичної відповідальності. У першому відповідальність розглядається в ретроспективному аспекті і розуміється як вид державного примусу, тобто застосовується поза волею суб'єктів уповноваженими органами сукупність заходів психічного, фізичного, матеріального чи організаційного впливу з

метою забезпечення громадського порядку і громадської безпеки. Прихильниками цієї теорії – С.Н. Братусь, А.С. Шевченко, О.С. Іоффе [1, с. 41; 2, с. 99; 3, с. 39].

Однак такий підхід не може застосовуватися до зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями, оскільки особа, яка завдала шкоди у цих зобов'язаннях, діяла відповідно до норми закону, здійснюючи соціально корисні дії.

Прихильники другого підходу розглядають відповідальність у позитивному аспекті і в її протилежності з ретроспективною відповідальністю. Прихильники цієї теорії (А.С. Бондарев, М.Н. Марченко) говорять про те, що правопорушення завжди існує лише тому, що є правомірна поведінка, а державно-примусова форма реалізації юридичної відповідальності існує лише тому, що існує добровільна форма реалізації юридичної відповідальності.

Отже, у рамках другого підходу юридична відповідальність розглядається як позитивна відповідальність і являє собою відповідну реакцію держави та суспільства на вчинене соціально корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних заходів правового заохочення. Тобто відповідальність розглядається не як засіб державного примусу, а як засіб державного переконання і правового стимулювання.

Цивільно-правова відповідальність є видом юридичної відповідальності і виражається у різних цивільно-правових зобов'язаннях. Не є винятком і зобов'язання з відшкодування шкоди. Але ж не є логічним застосування заходів цивільної відповідальності за зобов'язаннями внаслідок заподіяння шкоди правомірними діями, тому виникає питання про правову природу зазначеної компенсації. У літературі існує безліч підходів до цього питання. Проаналізуємо деякі з них.

Науковці А.С. Шевченко та Є.М. Гінц наполягають на тому, що для деліктних зобов'язань підставою виникнення є делікт у повному його значенні, тобто порушенні як абсолютних прав людини, так і норм об'єктивного права, що закріплюють подібне порушення і, відповідно, тягнуть настання цивільно-правової відповідальності.

Заподіяння шкоди правомірними діями дозволено законом, тобто особа, що заподіє шкоду, порушує чужі суб'єктивні права, але не порушує норму об'єктивного права, а отже, це не повинно спричиняти настання тієї самої відповідальності, що за вчинення протиправного правопорушення, а повинно тягнути застосування заходів захисту суб'єктивних прав.

Тоді виникає питання: чи можливе порушення суб'єктивного права без порушення об'єктивного права і чи є таке правопорушення протиправним?

У науковій доктрині є кілька відповідей на це питання. Низка авторів висловлює думку про те, що в разі порушення чужого суб'єктивного права, не закріпленого законом, слід говорити про правомірність діяння, відповідно, у разі порушення чужого суб'єктивного права, закріпленого законом, слід говорити про протиправність.

Будь-яке цивільне правопорушення можна визначити як порушення правової норми, оскільки: 1) порушення правової заборони, закріпленого в нормі об'єктивного права, – це «порушення правової норми»; 2) порушення обсягу можливостей уповноваженої особи, закріпленого в суб'єктивному праві, – це також порушення правової норми, оскільки саме в правовій нормі передбачається обсяг можливостей уповноваженої особи.

Грунтуючись на вищевикладеному, можна зробити висновок про те, що порушення суб'єктивного права без порушення об'єктивного права можливе, однак це порушення не носитиме характер протиправності, оскільки для визнання поведінки протиправною необхідне порушення не лише норми суб'єктивного права, а й норми об'єктивного права.

Виходить, що поведінку особи, що порушує лише норму суб'єктивного права, не можна визнавати протиправною, тим більше якщо вона діяла в суспільних інтересах. Отже, оскільки відсутній елемент протиправності, то передбачена законом компенсація шкоди, заподіяної правомірними діями, не може розглядатися як міра цивільно-правової відповідальності.

Відшкодування збитків у результаті неправомірних дій є загальним правилом настання цивільної правової відповідальності і застосовується у всіх випадках, якщо інше не передбачено законом або договором. Компенсація шкоди, заподіяної правомірними діями, відрізняється від виконання цього правила і застосовується лише у випадках, передбачених законом або договором.

Тому вважаємо, що справедливо було б компенсацію збитків, заподіяних правомірними діями, відмежовувати від заходів цивільно-правової відповідальності.

Розглянемо співвідношення категорії заходів захисту суб'єктивних прав із цивільно-правовою відповідальністю. За своєю природою заходи захисту та заходи відповідальності мають схожі положення. По-перше, заходи захисту та заходи відповідальності пов'язані з поняттям санкції, тому що є не вигідними для особи, яка порушила приписи закону. По-друге, ці заходи пов'язані з державним примусом, тобто воля правопорушника не враховується і йому нав'язується інший, небажаний характер поведінки. По-третє, ці заходи застосовуються з метою забезпечення дотримання законних прав та інтересів особи.

При цьому заходи захисту та заходи відповідальності мають і низку відмінностей. Для заходів відповідальності необхідна наявність правопорушення, а підставою для застосування заходів захисту найчастіше є правомірні дії. Окрім того, реалізація заходів відповідальності завжди спрямована на відновлення правового становища потерпілого, а також пов'язана з покладанням на порушника майнових обтяжень.

Заходи захисту мають на меті захист порушеного суб'єктивного права, але їх використання не пов'язане з покладанням майнових обтяжень. При цьому заходи захисту характеризуються відсутністю будь-яких додаткових витрат, оскільки вони в силу товарно-грошового характеру цивільно-правових відносин носять еквівалентний характер.

Розмір захисту, як правило, заздалегідь відомий, і його не потрібно визначати, оскільки він відповідає розміру невиконаного зобов'язання, а всі додаткові витрати лежать у сфері відповідальності. Найважливішою відмінністю заходів захисту і мір відповідальності є те, що цивільно-правові заходи захисту не можуть бути замінені іншими заходами. Тобто у разі необхідного усунення перешкод власнику у володінні своїм майном застосовується негаторний позов. Призначення цієї міри захисту відображається саме в «ліквідації» даного порушення, і ніякими іншими засобами це зробити неможливо (окрім відшкодування збитків, але це вже міра відповідальності).

Більшість заходів відповідальності носить загальний характер і здійснюється практично в будь-якому інституті цивільного права. Із цієї причини існує можливість заміни однієї міри відповідальності іншою, у чому немає нічого протиправного.

Слід підкреслити, що для відповідальності характерною є обставина, що виражається в засудженні дій особи з боку суспільства, вона несе виховний вплив на особистість правопорушника.

Важливим моментом застосування відповідальності є те, як особа ставиться до своїх дій. Для заходів захисту зазначена особливість не є характерною, оскільки для покладання заходів захисту не має значення, як особа відноситься до своїх дій, тому що обов'язок у будь-якому разі повинен бути виконаним.

Отже, зобов'язання з відшкодування шкоди, заподіяної правомірними діями, являють собою самостійний субінститут, відмінний від деліктних зобов'язань, оскільки у цьому разі відсутня протиправна поведінка заподіявача шкоди, а розмір захисту буде заздалегідь відомий: він буде відповідати розміру невиконаного зобов'язання, при цьому інші додаткові витрати не підлягатимуть відшкодуванню.

При цьому підставою виникнення цивільно-правової відповідальності є делікт в повному його значенні, тобто порушення як абсолютних прав людини, так і норм об'єктивного права, що закріплюють подібне порушення, а заподіяння шкоди правомірними діями дозволено законом, тобто особа, що заподіює шкоду, порушує чужі суб'єктивні права, але не порушує норму об'єктивного права, тому ці відносини повинні спричинити інші заходи реагування, відмінні від заходів цивільно-правової відповідальності, а саме – застосування заходів захисту цивільних прав.

Література

1. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк теории. Москва : Городец-издат, 2001. С. 41.
2. Шевченко А.С. Возмещение вреда, причиненного правомерным поведением. Владивосток : Дальневост. ун-т, 1989. С. 99.
3. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. Москва : Госюриздат, 1961. С. 39

Анотація

Василенко Л. П., Весельський С. Є. Зв'язок зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями з юридичною відповідальністю. – Стаття.

У науковій літературі та чинному національному законодавстві досить детально регламентовано інститут відшкодування шкоди, заподіяної протиправними діями, визначено правову природу зазначених зобов'язань, закріплено загальні підстави й умови настання цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну протиправним діями, регламентовано механізм відшкодування зазначеної шкоди. При цьому своє законодавче закріплення має й положення про те, що шкода, заподіяна правомірними діями, також підлягає компенсації, але у випадках, передбачених законом. Чинне законодавство передбачає різні види правомірних дій, що завдають шкоди, але перелік яких не є вичерпним. Однак не всі правомірні дії, які заподіюють шкоду, підлягають компенсації. Для деліктних зобов'язань підставою виникнення є делікт у повному

його значенні, тобто порушення як абсолютних прав людини, так і норм об'єктивного права, що закріплюють подібне порушення і, відповідно, тягнуть настання цивільно-правової відповідальності. Заподіяння шкоди правомірними діями дозволено законом, тобто особа, заподіюючи шкоду, порушує чужі суб'єктивні права, але не порушує норму об'єктивного права, а отже, це не повинно призводити до настання тієї самої відповідальності, що й за вчинення протиправного правопорушення, а повинно тягнути застосування заходів захисту суб'єктивних прав. Цивільно-правова відповідальність є видом юридичної відповідальності і виражається в різних цивільно-правових зобов'язаннях. Не є винятком і зобов'язання із заподіяння шкоди. Але неможливе застосування заходів цивільної відповідальності за зобов'язаннями унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями, тому і виникає питання про правову природу зазначеної компенсації. Для розкриття юридичної природи зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями необхідно звернутися до дослідження зв'язку зобов'язань унаслідок заподіяння шкоди правомірними діями з юридичною відповідальністю.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, юридична відповідальність, делікт, завдання шкоди, правомірні дії.

Summary

Vasylenko L. P., Veselsky S. E. Relation of obligations as a result of causing damage by lawful actions with legal liability. – Article.

Currently, the scientific literature and current national legislation regulates in detail the institution of compensation for damage caused by illegal actions, defines the legal nature of these obligations, establishes the general grounds and conditions of civil liability for damage caused by illegal actions, regulates the mechanism of compensation. At the same time, the provision that the damage caused by lawful actions is also subject to compensation, but in cases provided by law, has its own legislative consolidation. The current legislation provides for various types of lawful actions that cause harm, but the list of which is not exhaustive. However, not all lawful actions that cause harm are subject to compensation. For tortious obligations, the basis of occurrence is a tort in its full sense, ie a violation of both absolute human rights and the rules of objective law, which enshrine such a violation and, accordingly, entail the onset of civil liability. Infliction of harm by lawful acts is permitted by law, ie a person inflicting harm violates another's subjective rights, but does not violate the norm of objective law, and, therefore, it should not lead to the same liability as for committing an illegal offense, and should entail the application of measures to protect subjective rights. Civil liability is a type of legal liability and is expressed in various civil law obligations. The obligation to cause harm is no exception. But it is impossible to apply measures of civil liability for obligations due to damage by lawful acts, so the question arises about the legal nature of this compensation. In order to disclose the legal nature of obligations due to damage by lawful acts, it is necessary to refer to the study of the relationship of obligations due to damage by lawful actions with legal liability.

Key words: civil liability, legal liability, tort, damage, lawful acts.